

Stvorenie a evolúcia

Úvod

Po zhodnotení súčasného stavu vedných disciplín a súčasného stavu štúdia Svätého Písma a kresťanskej tradície sa formuje názor, že vedecký pohľad na svet a biblická správa o stvorení poskytujú vzájomne sa dopĺňajúci obraz a že evolúcia prebiehala tak, ako ju veda postupne objavuje. Biblické texty sa totiž nemajú chápať ako prírodovedecké správy. Biblická správa o stvorení informuje, že pôvodcom všetkého stvorenstva je Boh (Jn 1, 1 – 4). Vedecký pohľad na svet, poznávaný rozumom a biblická správa, ktorú prijímame vierou, hovoria o tej istej veci z odlišného pohľadu, neprotirečia si ale sa dopĺňujú (sú komplementárne). Kresťania, uznávajúc evolúciu sa nemusia vzdáť ničoho, čo je napísané v Biblii. Viera tým nie je ani ohrozená, ani nahradená. Boh je prvou príčinou všetkého, čo jestvuje a je zvláštnym spôsobom prítomný vo svojom stvorenstve v zmysle slov sv. Pavla: „V ňom žijeme, hýbeme sa a sme“ (Sk 1, 7) a Kristových slov: „Môj Otec stále pracuje, ja pracujem tiež“ (Jn 5, 1).

Treba poznamenať, že evolučná teória je podporovaná doterajšími a v súčasnosti stále pribúdajúcimi výsledkami vedy, ktoré ju umožňujú považovať za fakt. Váhavosť pri jej akceptácii je spôsobená niekoľkými faktormi. Nezanedbateľnú rolu tu zohral postoj cirkvi v počiatkoch formulovania základných výpovedí v Darwinových spisoch. Reakcie, vyplývajúce z nepochopenia pôvodnej hypotézy o možnosti progresívneho rozvoja života od jednoduchého k zložitému viedli skôr k akejsi zákopovej vojne medzi jej zástancami a odporcami, ako k serióznemu zamysleniu sa nad novou ideou. Z dnešného pohľadu možno skôr pozorovať určitú analógiu medzi pokračujúcim stvorením a evolúciou, ako je napríklad stupňovitosť vývoja a jeho smer od neživej hmoty cez živú až po človeka. Podrobnejšie sa tieto pohľady rozvádzajú v nasledujúcich statiach.

Evolúcia vesmíru

Jednosmerný pohyb vesmíru od začiatočného big bangu cez dnešný stav expandujúceho vesmíru s vekom okolo 16 miliárd rokov cez vývojové štádiá galaxií a hviezd ako aj planetárnych sústav až po jeho záverečné štádiá je dokumentovaný nielen teoreticky, ale stále viac potvrdzovaný pozorovaniami kozmických objektov a dejov.

V súlade s Dokumentom Pápežskej biblickej komisie Interpretácia Biblie v Cirkvi z r. 1993 (Slov. preklad z r. 1995) treba považovať doslovný výklad knihy Genesis o stvorení sveta za nevedecký fundamentalizmus a treba sa pridržovať modernej exegézy Písma s plným akceptovaním výsledkov prírodných i spoločenských vied.

Trvať na doslovnom výklade knihy Genesis, ako to robia tzv. „vedeckí

kreacionisti“, by znamenalo vzdať sa základov celej súčasnej fyziky a astronomických pozorovaní a poprieť schopnosť rozumu poznávať svet. Akceptovanie evolučného pohľadu na vývoj vesmíru i celého stvorenia vedie k omnoho vznešenejšiemu pohľadu na Stvoriteľa i na jeho dielo. Vedomie zodpovednosti za rozvíjanie tohto poznania vo vzájomnom súlade teológie a prírodných vied môže vychádzať z odkazov sv. Tomáša Akvinského a jeho učenia o nepretržitom tvorení (creatio continua) i z odkazu učenca Pierra Teilharda de Chardin a jeho kresťanského pohľadu na evolúciu života, ako aj z diela Jána Pavla II. Nebojme sa Pravdy i jeho encykliky Fides et ratio. Človek sa cíti byť povolaný k bytiu a k spolupráci na Božom diele, využívajúc dary Božieho ducha, aby stále dokonalejšie poznával pravdu o svete a zmysel svojej existencie. K tomuto postoju vedie tiež zodpovednosť za veriacich i pravdu hľadajúcich, ktorá vyplýva z povolania pre vedeckú dráhu, lebo tí, ktorí pracujú v iných oblastiach života sú často vystavení masmediálnej demagógii o nezmieriteľnosti vedy a viery. Iba nezrelá viera a zaostalá veda si protirečia. Zrelá viera a moderná veda sa vzájomne obohacujú a dopĺňajú.

Biologická evolúcia

Biologická evolúcia je pochod, pri ktorom z jednoduchých organizmov vznikajú stále zložitejšie a dokonalejšie. Je súčasťou evolúcie celého vesmíru. Vesmír má úzko vymedzené podmienky svojho vzniku a vývoja. Súhrn týchto stále pôsobiacich a zákonite sa meniacich podmienok už v počiatočných fázach jeho existencie viedol k vzniku atómov, molekúl, vrátane makromolekúl, neskôr aj živej bunky, všetkých živých bytostí a človeka. Podľa výsledkov prírodných vied sa priebeh evolúcie v celom vesmíre, vrátane biologickej evolúcie, javí ako spontánne prebiehajúca samoorganizácia smerom ku komplexnosti. V konečnom dôsledku to znamená, že: a/ prvé živé systémy mohli spontánne vzniknúť z vysokomolekulárnych reťazcov proteínov a nukleových kyselín v špeciálnych podmienkach, ktoré boli na Zemi v období 1 – 1,5 miliardy rokov po jej vzniku, ktorý sa odhaduje na 4,6 miliardy rokov, b/ všetky dnes žijúce aj v rôznych geologických obdobiach vyhynuté organizmy vznikli z jedného alebo z malého počtu pôvodných prokaryotických organizmov, na základe zmien v informačnom systéme buniek (symbiogenéza, mutagenéza, akvizícia genómov alebo ich častí, hybridizácia, atď.). Človek po biologickej stránke mohol vzniknúť cestami (mechanizmami), ktoré sú známe a platné pre všetky ostatné živé bytosti. Popri zdanlivo „slepých“ cestách možno v rámci biologickej evolúcie stále sledovať hlavný evolučný prúd, prebiehajúci ako ortogenéza (podľa terminológie Teilharda de Chardin). Kresťanský evolucionizmus v spontánnom priebehu evolúcie vidí účinok Božieho Slova, „skrze ktoré všetko povstalo“ (Jn 1, 1). Paleontológia posúva hranicu pre vznik života na Zemi do vzdialenej minulosti až na dneš-

ných asi 3,8 miliárd rokov. No sú ľudia, ktorí to odmietajú uznať. Podobne je to s teóriou evolúcie. Veda dnes nehovorí o tom, či evolúcia je alebo nie, ale o tom, ako prebiehala. Ak je teória evolúcie pravdivá, potom druh nie je nemenný, ale musia existovať prechodné formy medzi jednotlivými druhmi. Materialistické koncepcie väčšinou využívajú Darwinovu teóriu na vysvetlenie vzniku života a pôvodu Človeka na výlučne hmotnom základe, pričom hmotu považujú za jedinú objektívnu realitu existujúcu od večnosti. Poznávame, že sám Darwin vo svojom diele O pôvode druhov (1859) stvorenie predpokladal. Dnešní materialisti radi zdôrazňujú úplnú náhodnosť v procese evolúcie. Postavili ju proti Bohu a hovoria: „Máme evolúciu, Boha nepotrebujeme“.

Do skupiny pseudovedcov, ktorí evolúciu neuznávajú sa postavili tí, ktorí formulovali zásady tzv. vedeckého kreacionizmu. Tí postavili evolúciu a stvorenie do nezmieriteľného protikladu. Snažia sa nájsť vedeckú argumentáciu proti evolúcii, aby dokázali správnosť tvrdenia Biblie. Považujú opis stvorenia v Genezis za doslovne platný. Podľa nich, ak má Biblia pravdu, potom niet dôvodov skúmať vývoj našej Zeme, organizmov a človeka. Tu ale vznikajú vážne problémy s reflexiou poznatkov o prírode. Vedeckí kreacionisti sa tak postavili do opačného garde ako materialisti a postavili Boha proti evolúcii. Hovoria: „Máme Boha, evolúciu nepotrebujeme“.

Súčasní kresťanskí evolucionisti vychádzajú z presvedčenia, že evolúcia prebiehala tak, ako ju veda postupne objavuje. Nedávajú stvorenie a evolúciu do protikladu, ale chápu evolúciu ako postupnú, nepretržitú tvoriteľskú činnosť Boha. Žiadny vedecký poznatok neodporuje pravdám viery. Pravdu, ktorú poznávame rozumom stále overujeme a korigujeme. Zjavenú pravdu sa snažíme pochopiť v kontexte s pravdou poznávanou rozumom i srdcom, lebo Biblia bola napísaná pre našu spásu.

Všetky veci totiž môžeme vnímať dvojako: ako fakt a súčasne ako tajomstvo. Človek ako fakt by mohol byť aj náhodným produktom kdesi na okraji vesmíru. Ak sa však na neho pozeráme ako na tajomstvo, je Bohom chcený kvôli sebe samému. Každý človek je jedna myšlienka Boha (J. Ratzinger, Boh a človek, SSV, Trnava 2002).

Kresťanská filozofia

Ucelenú koncepciu evolučného kreacionizmu vytvoril francúzsky mysliteľ Pierre Teilhard de Chardin (teológ, filozof, prírodovedec). Táto koncepcia je pokusom o celostný pohľad na vývoj vesmíru, života, človeka a jeho duchovný rast v rámci kresťanského chápania Boha. Podľa Teilharda evolúcia je fakt, ktorý musia rešpektovať všetky systémy, ak si nárokujú na pravdivosť. Fakt evolúcie nie je prekážkou pre syntézu vedy a kresťanskej viery.

Teilhardova koncepcia zahŕňa kozmickú, biologickú aj duchovnú

evolúciu a vyjasňuje ju v súvislosti s otázkou zmyslu celej evolúcie a jej konečného smerovania. Zamýšľa sa tak nielen nad otázkou akým spôsobom a akým mechanizmom vývoj prebiehal, ako vznikol vesmír, Zem, život a človek, ale tiež nad tým, prečo všetko toto bytie vzniklo a hlavne kam, k čomu celý vývoj smeruje, aký je teda zmysel vesmírnej evolúcie a života človeka.

Teilhard súčasne interpretuje evolúciu ako prejav jednotiacého stvoriteľského pôsobenia. Túto interpretáciu spája so základnými postulátmi: 1) primát ducha, 2) primát celku, 3) viera v život, 4) viera v Absolútne. V kontexte týchto postulátov objasňuje teóriu jednotiacého stvoriteľského pôsobenia prostredníctvom pôsobenia finálneho bodu evolúcie – bodu Omega, ktorý je zároveň chápaný ako imanentná, ale aj transcendentná príčina evolúcie. Táto úvaha vedie k chápaniu Krista vo vymedzení jeho nielen božskej a ľudskej, ale aj kozmickej prirodzenosti.

Táto koncepcia zapadá aj do rámca evolúcie v kresťanskej filozofii, ktorej základné tézy sa dajú zhrnúť takto:

1. Evolúcia z filozofického hľadiska sa má chápať ako univerzálna v kontexte evolúcie celého vesmíru.
2. Evolúciu porozumenú do dôsledkov treba chápať ako kreačnú (stvoriteľskú).
3. Evolúcia v tomto chápaní posilňuje v človeku nádej zavŕšenia v Božom kráľovstve.

Pri porovnaní úrovne filozofickej reflexie a úrovne dosiahnuteľnej prírodnými vedami, osobitne kozmológiou, rešpektujúc ich najnovšie poznatky, možno urobiť záver, že hlavnou osou dynamiky všetkých otvorených nevratných systémov je evolúcia, a to vďaka tomu, že všetky tieto systémy sú vnútorne prepojené s dynamikou nevratného systému celého vesmíru.

Stvorenie, evolúcia a Katechizmus katolíckej Cirkvi

Katechizmus katolíckej Cirkvi (KKC) venuje stvoreniu a jeho súvislostiam rozsiahle pasáže. Na tomto mieste poukážeme iba na niektoré z nich. Stvorenie sa chápe ako základ „všetkých spasiteľných božích plánov, ako začiatok dejín spásy“, ktoré majú svoj vrchol v Kristovi. A naopak, Kristovo tajomstvo je rozhodujúcim svetlom tajomstva stvorenia. Zjavuje cieľ, pre ktorý „na počiatku stvoril Boh nebo a zem“ (Gn 1, 1). Boh mal na počiatku na mysli slávu nového stvorenia v Kristovi (KKC, č. 280).

Katechizmus zdôrazňuje, že stvorenie je dielom Najsvätejšej Trojice, keď tvrdí: „Na počiatku stvoril Boh nebo a zem“. V týchto prvých slovách písma sa tvrdia tri veci: Večný Boh dal pôvod všetkému, čo jestvuje mimo neho. On jediný je Stvoriteľ (sloveso stvoriť – po hebrejsky bara – má vždy za podmet Boha). Všetko, čo jestvuje (vyjadrené formu-

lou nebo a zem) závisí od toho, ktorý mu dáva bytie. „Na počiatku bolo Slovo ... a to Slovo bolo Boh ... Všetko povstalo skrze neho a bez neho nepovstalo nič“ (Jn 1, 1 - 3). Viera v Cirkvi takisto vyznáva stvoriteľskú činnosť Ducha Svätého: „On je Oživovateľ, Duch Stvoriteľ, ... Prameň všetkého dobra“ (KKC, č. 290, 291).

A ohľadom Božej slobody voči stvoreniam: „Veríme, že Boh nepotrebuje nijakú vopred jestvujúcu vec, ani nijakú pomoc, aby niečo stvoril. Stvorenie nie je ani nevyhnutnou emanáciou Božej podstaty. Boh slobodne tvorí z ničoho“ (KKC, č. 296).

Boh stvorením zjavuje a uskutočňuje svoj plán, ktorý je prejavom jeho Prozreteľnosti: „Stvorenie má svoju vlastnú dobrotu a dokonalosť, ale ... je stvorené v stave napredovania ku konečnej dokonalosti, ktorú mu určil Boh a ktorú má ešte len dosiahnuť. Opatrenia, prostredníctvom ktorých Boh vedie svoje stvorenie k tejto dokonalosti, voláme Božou Prozreteľnosťou“ (KKC, č. 302).

Ako vidno aj z uvedených citácií vyplýva, že KKC dáva do popredia nie prírodovedecký ale teologický pohľad. I keď nespomína vývoj, nevylučuje ho. Jeho základným predpokladom je stvoriteľská činnosť Boha.

Záverom možno konštatovať, že Učiteľský úrad Cirkvi sa už viackrát vyslovil za bezprostredné stvorenie ľudskej duše Bohom. Z hľadiska vývoja druhov Učiteľský úrad Cirkvi pripúšťa vysvetlenie pôvodu ľudského tela z hmoty, ktorá bola už pred ním a rovnako pripúšťa objasnenie vzniku oživenej hmoty pomocou evolučnej teórie. Kľúčovým bodom je však bezprostredné stvorenie duše Bohom. Evolúcia, ako ju chápe dnešná veda, nie je v rozpore s biblicky zjavenou pravdou o stvorení. Možno ich dokonca chápať ako rozvinutie viery v stvorenie na podklade príspevku prírodných vied. Evolúcia nutne predpokladá už existenciu sveta a hmoty. Aj viera v stvorenie sa týka toho istého, ale zo zorného uhla absolútneho počiatku a jeho konečného cieľa. Inými slovami: viera v Boha Stvoriteľa dáva kozmu, biogenéze i antropogenéze zmysel i cieľ. Poukazuje na to, že kozmos, príroda sú stvorené, rovnako aj človek, čo je pre neho výzvou k solidárnosti a zodpovednosti.

Na základe referátov J. Dačoka, O. Erdelskej, A. Hajduka, P. Holeca, Z. Plašienkovej a diskusie spracoval J. Tiňo.